

श्रीविद्यासायनमः॥ अथ प्रमाणं निरूप्यते॥ न च प्रमाणं निरूप्यते फलमिति वाच्यं॥ निश्चये स भूत प्रमेयावधारणस्य प्रमाणवधारणधीनत्वात्॥ तल्लक्षणं तु प्रमाकरणात्॥ ननु किं च लक्ष्यतावच्छेदकं॥ प्रमाणत्वमिति चेत्तस्य प्रमाकरणात्मात्मकत्वेनेतरभेदानुमाने लक्ष्यतावच्छेदकस्य पक्षतावच्छेदकत्वेन लक्ष्यतावच्छेदकस्य हेतुतया तयो न भेदे प्रमाकरणात्त्वमितरभेदे व्याप्यमिव्याप्तिग्रहादत्रागामेव पक्षतावच्छेदकसमानाधिकारं न सौध्यसिद्धिफलकानुमितेर्जातत्वेन सिद्धसाधनं॥ किंच लक्ष्यतावच्छेदकं

दकलक्षणाया रक्ते देव्यात्ते दीपत्वं न स्यात् ॥ यत्र न क्षणं तस्यैव लक्ष्यते
 न लक्ष्यै कदेवा रूपं तल्लक्षणा संभवात् ॥ अपिच लक्ष्यता वच्छेदकत्वं
 क्षणायोः च भेदे हस्तकसादिव स्यात् यतो स्यात् ॥ न चेष्टापत्तिः ॥ सः
 प्रयोगाभावप्रसंगादिति चेत् ॥ ६॥ अत्रोच्यते ॥ ६॥ प्रमाणपदवाच्यत्वं
 मेवलक्ष्यता वच्छेदकं न हित यो नैकं ॥ एनोक्तानुपपत्तिः स्यात् ॥ अस्तु
 वा प्रमाणत्वं मेवलक्ष्यता वच्छेदकं ॥ न च तयो रक्तेदः ॥ विनोष्पावत्य
 प्रकारकज्ञानकरणात् नूपप्रमाकरणात्वं लक्षणं ॥ तद्वति तत्प्रका
 रकानुभवत्वघटितप्रमाकरणात्वं लक्ष्यता वच्छेदकमिभेदात् ॥ वा
 स्तुतस्तु ॥ लक्षणास्यैव लक्षण्यतिरेकि साधनतया तद्गृहे ॥ ७॥ साध्य

समानाधिकरण्याप्रतीत्या न सिद्धसाधनावकाशादिति तत्त्वं ॥ ननु मा
 करणात्वं स्पेव सामंजस्ये व्यर्थप्रपदं ॥ न च दोषदुष्टचक्षुरिन्द्रियव्यति
 व्याप्तिवारणाय प्रपदोपादानमिति वाच्यं ॥ तादृशेन्द्रियस्याविधर्म्येण प्र
 माजनकत्वेनेह लक्ष्यत्वादिति चेन्न ॥ सर्वत्र प्रमाजनकत्वं स्पेव न
 क्षितत्वात् ॥ तत्र च तदभावात् ॥ ननु तथापि प्रमाकरणात्वं मात्मन्यति
 व्याप्तं ॥ प्रमाप्रत्यात्मनः संयोगरूपव्यापारस्य सत्त्वावदसाधारण
 कारणात्वात् ॥ किंच विषये व्यतिव्याप्तिः ॥ इन्द्रियार्थसंनिक्त्वं स्पेव
 पारस्पर्यसत्त्वादिति चेन्न ॥ जन्यानुभवत्वसाक्षाद्व्याप्यधर्माविच्छिन्न
 कार्यतानि च पितकारणात् अयत्वे सति व्यापारवत्त्वस्यैव प्रमाकरणा

तस्य विविक्षितत्वात् ॥ आत्माने स्तु तदभावात् ॥ तत्र जन्य ज्ञानत्वादि
 न्नकार्यतानि नृपितकारणतैर्वा ॥ विषयादेस्तु जन्यलौकिकप्रत्यक्ष
 तावदिच्छंन्मिसेवकारणतैर्व्यरोष इति सर्वमवदातं ॥ समाप्तोयंप्रमाण
 लक्षणं ॥ ६५ ॥ श्रीवदव्यासाय नमः ॥ प्रमात्वं च यथाथानुभवत्वं ॥ यत्र
 यदस्ति तत्र तदवगाहित्वं यथार्थं ॥ तद्वितदवगाहित्वं वा ॥ तत्रेदं विच
 र्यते ॥ गगने शब्द इति प्रमायामव्याप्तिः ॥ तत्र विद्रोषे शब्दे गगना
 वात् ॥ तस्यावृत्तित्वात् ॥ किंच भगवच्छेन कपि संयोगवति वृक्षे मू
 ले वृक्षः कपि संयोगीति प्रसंयोपि प्रमा स्यात् ॥ कपि संयोगवति वृक्षे
 तदवगाहित्वात् ॥ किंच लोहितस्थटिक इति ज्ञाने अतिव्याप्तिः ॥

तस्य साक्षात्संबन्धेन तदवगाहित्वात् ॥ परंपरासंबन्धेन लौहित्यस्य स्फ
 टिकनिवृत्तात् ॥ अपि च भुक्ता विदं न जनतमिति प्रसंयोपि प्रमा स्यात् ॥
 कालिकसंबन्धेन न जनतस्य भुक्तिवृत्तित्वादिदूषणं गृह्यते मिदं प्र
 माणी लक्षणमिति चेत् ॥ ६६ ॥ अत्रोच्यते ॥ ६७ ॥ यत्र यदवच्छेदेन यस्य प्र
 कारस्य यत्संबन्धोऽस्ति तत्र तदवच्छेदेन तस्य प्रकारस्य तत्संबन्धाव
 गाह्यनुभवत्वं प्रमात्वं ॥ एवं च न पूर्वोक्तदोषावकाशः ॥ तथा हि ॥ न
 तावद्गगने शब्द इति प्रमायामव्याप्तिः ॥ शब्दावच्छेदेन गगनसंबन्धात् ॥
 नापि वृक्षः संयोगीति न मे अतिव्याप्तिः ॥ किमगावच्छेदेन संयोगा
 प्रत्ययः प्रमा स्यादित्यापाद्यते ॥ अथवा मूलावच्छेदेन तत्राये स्यात्

वेतिभ्रमः॥ द्वितीये लक्षणाभावादेव नातिव्याप्तिरिति॥ यच्च लोहितस्फ
 टिक इति ज्ञाने व्याप्तिः॥ तदपि ना॥ तत्रापि किं साक्षात्संबन्धभावा
 यव्यातिव्याप्तिं ब्रूणे॥ परंपरासंबन्धं वा॥ तत्राद्ये लक्षणानुपगमः॥ सा
 क्षात्संबन्धेन तदवगाहित्वाभावात्॥ द्वितीये परंपरासंबन्धेन लैहि
 सवतिस्फटिके तत्संबन्धेन तदवगाहित्वादिष्टापत्तेः॥ इदं रजतमिति
 ज्ञाने तु कालिकादि संबन्धेन तदवगाहित्वाभावो नातिव्याप्तिरिति॥ अथ
 केचित्तु तद्वीर्यस्य तद्विद्रोषकत्वे सतीत्यर्थः॥ तथा च तद्विद्रोषक
 त्वे सन्नितत्प्रकारकत्वमिति पर्यवसन्नं॥ न चैवं वह्निगुंजापुंजयोरिमे
 गुंजापुंजिवह्निमिविपरीतभ्रमेति व्याप्तिः॥ न हित्व वद्विद्रोषकत्वं

स्पृगुंजांश्चोचर्हि वै प्रकारकत्वस्य च सत्वादिति वाच्यं॥ तद्विद्रोषक
 त्वावच्छेदेन तत्प्रकारकत्वस्य विवक्षितत्वात्॥ तन्निष्ठविद्रोषतानि
 नृपित्तन्निष्ठप्रकारतात्रालिखमिति लक्षणार्थः॥ न चैवं कालि
 कादि संबन्धेन रजतत्ववति श्रुतिकाराकाले संबन्धांतरेणान
 प्रकारतास्तीति व्याप्तिः॥ एवं रजत एव संयोगादि संबन्धेन र
 जतत्वप्रकारकज्ञानस्यापि समवायसंसर्गकि रजतत्वप्रकारता
 पक्षिरिति चेन्न॥ तत्तत्संबन्धावच्छिन्ने विद्रोषयोपादानात्
 एवं च तत्तत्संबन्धावच्छिन्नतद्विनिष्ठविद्रोषतानि नृपि

लक्षः

तत्तत्संबन्धावच्छिन्नतन्निष्ठप्रकारतान्नालिज्ञानत्वं तत्तत्संबन्धा-
वच्छिन्नतन्निष्ठप्रकारत्वं प्रमात्वमिति निष्कर्षः॥ तथाच न पूर्वो-
क्तदोषानवकाशादस्याहः॥ अनुभवपदं च स्मृतिवारणाय॥
न च स्मृतेरपि प्रमात्वमिष्टमेवेति वाच्यं॥ तत्करणीभूतस्य
संस्कारस्य प्रमाणत्वापत्तात्तानि च प्रमाणानीति सूत्रविरो-
धापातानु॥ स्मृतित्वानधिकरणज्ञानत्वं जातिवित्राण्येव॥
अनुभवत्वमित्यास्तां विस्तरः॥ ५॥ इति प्रमात्वद्वयसंपूर्णं॥ ६॥